

Имом ал-Бухорий сабоқлари

маънавий-маърифий, илмий-адабий журнал

1/2008

Мундарижа

3. Мунавваров. «Йигитликда йиг илмнинг маҳзани...»	3
--	---

Муҳаддислар султони Аш-Шайх Абдуссалом ал-Муборакфурий. Сийрат ал-Имом ал-Бухорий: Ҳадисларни ёдлашга эътибор ва бу борадаги эҳтиёткорлик (давоми)	5
---	---

Имом ал-Бухорий издошлари Ас-Сағоний. «Асомиу шуйх ал-Бухорий» (давоми)	7
---	---

Навоний таваллудининг 567 йиллигига О.Давлатов. Навоний шеъриятида Муҳаммад пайғамбар (с.а.в.) сиймоси	9
--	---

Ҳанафийлик мазҳаби Р.Матибаева. Мовароуннаҳр ҳанафийлигига оид муҳим манба	13
Д.Муратов. «Кашфу-л-осор» фи маноқиби Аби Ҳанифа – ҳадис илмига оид муҳим манба	14

Бизнинг юбилейларимиз Таҳририят. Эзгулик тимсоли	17
А.Юнусов. Ён дафтарчадаги битиклар	18
А.Юнусов. Тасаввуф – дил софлиги	19

Тасаввуф – маънавий камолот йўли Ш.Сирожиiddинов. Тасаввуф илмининг дарғалари	20
А.Ҳусайнова. Абдурахмон Жомийнинг ҳаёти ва ижодида нақшбандия тариқати	26
А.Нуриiddинова. Абдулқодир Гилоний меросининг айрим қирралари	28

Нодир манбалар Н.Жабборов. Қироат илмига оид ноёб қўлёзма	30
---	----

Қўлёзмалар – гурдонлар Ҳ.Тўраев. Шарифжон Маҳдум Садр Зиё ва унинг илмий мероси	33
---	----

Манбалар тилга кирганда Ж.Ҳазратқулов. Тарихчи адибнинг маҳорати (Хондамирнинг «Ҳабибу-с-сияр» асаридан)	34
---	----

Ислом ва адабиёт М.Исмоилов. Фақирӣ – Шаҳрисабз адабий муҳитининг камтар вакили	37
---	----

Ватанимиз тарихини ўрганамиз Р.Бойтуллаев. «Туркистон альбоми»даги суратларда акс этган ўлкамиз ҳаёти	41
---	----

Миллий давлатчилигимиз тарихидан А.Зоҳидий. Беруний дипломат ва сиёсий арбоб сифатида	43
С.Раупов. Шарқ мутафаккирлари раҳбарлик ҳақида	47
З.Мадраҳимов. Қўқон хонлиги солиқлари тарихидан	49

Китоблар оламида С.Жалилов. Маърифатпарвар шоир ҳақида рисола	52
А.Муминов. Туркистон қайғуси (тақриз)	55

Суюкли сиймолар М.Ҳасаний, О.Қориев. Илмдан таралган зиё	56
--	----

ИМОМ АЛ-БУХОРИЙ АВЛОДЛАРИ

Ёшлар йили Таҳририят. Ўзбекистон – ёшлар мамлакати	59
--	----

Динлар таруҳи К.Жўраев. "Авесто" – олимлар наздида	61
--	----

Ёш тадқиқотчилар Д.Ғуломова. Глобаллашув жараёнида Миср тамаддуни	62
---	----

Ислом ва олам М.Ҳошимов. Диний бағрикентлик тарғиботи	64
Ш.Евқочев. Мусулмон оламида сиёсий ва ижтимоий ислохотчилик жараёнлари	67

Фанлар тарихи А.Байназарова. Ислом фалсафасида фанлар таснифи (давоми)	68
--	----

Мовароуннаҳрлик алломалар А.Тапанов. Фахрулислам Паздавий Самарқанд суннийлик ҳаётининг йирик вакили сифатида	70
С.Жамалов. «Ал-Фавоид ал-бахия» – Ўрта осиялик фозиллар таълими муҳим манба	71

Аждодлар мероси – ёшлар нигоҳида И.Ахроров. Абуллайс Самарқандийнинг "Хизмату-л-филл" асари	73
---	----

Ислом ва маърифат Э.Тошев. Аҳмад Донишнинг таълимий-тарбиявий қарашлари	75
М.Раззоқова. Аҳли илм ўртасида устез ва шогирд муносабатлари	78

Наврўзи олам муборах!	80
------------------------------------	----

Ҳалим ТўРАЕВ,
Бухоро давлат университети доценти

ШАРИФЖОН МАХДУМ САДР ЗИЁ ВА УНИНГ ИЛМИЙ МЕРОСИ

Шарифжон Махдум Садр Зиё (1867—1931) XIX аср охири—XX аср бошларида Бухоро илмий-адабий муҳити анъаналари йўналишида ижод қилган маърифатпарвар, тарихчи, хаттот ва китобсевар ҳисобланади. У 1867 йил Бухоро амирлигига қарашли Зиёвуддин қишлоғида туғилган. Унинг отаси домла Абдушукур амирликнинг эътиборли амалдорларидан бўлиб, амир Музаффар (1860—1885) замонида Зиёвуддин қозиси этиб тайинланади. Домла Абдушукур маълумотли шахс эди. У дастлаб мадраса мудarrisи, сўнгра шаҳар раиси, кейинчалик Бухоро қозикалони лавозимларида фаолият кўрсатди. Умрининг охиригача, яъни 1889 йилга қадар шу лавозимда турди.

Домла Абдушукур жуда бадавлат одам бўлган. Замон тарихчилари маълумотларига қараганда, қизининг тўйида ўз маҳалласидан то Бухоро Арки дарвозасигача махсус пояндоз тушаган ва амир шу пояндоз устидан юриб унинг ҳовлисига ташриф буюрган. Тўйга келган амир устидан эса тилла тангалар сочган. Бу воқеа бироз бўрттирилган бўлиши мумкин, лекин унинг дурустлигига сармоёга эга бўлгани шубҳасиз.

1893 йил Шарифжон Махдум Хайрободин тумани қозиси этиб тайинланган. Шундан кейин то 1920 йилгача, яъни амирлик тузуми афдарилгунга қадар Бухоро амирлигининг турли туманларида қозилик лавозимида фаолият кўрсатган. 1917 йил апрель-сентябрь ойларида эса, бир муддат Бухоронинг қозикалони вазифасини ўтаган. Бухорода шўро тузуми ўрнатилгандан сўнг Шарифжон Махдум янги ҳукуматнинг турли идораларида ишлаган. 1931 йил вафот этган.

Шарифжон Махдум бадавлат хонадон вакили, мансабдор шахс бўлишига қарамай, илм-маърифатни доим биринчи ўринга қўйган ва умрининг охиригача маърифатпарварлик ғояларига содиқ қолган. Шарифжон Махдум тўплаган ва таълиф этган ёзма ёдгорлик намуналари ҳамда ундан қолган бой кутубхона бунга гувоҳдир.

Садруддин Айний ўз «Эсдаликлар»ида Шарифжон Махдум тўғрисида илиқ фикрлар билдириб, унинг зиёли, маърифатпарвар бўлгани ва истеъдод соҳибларини юксак қадрлаганини ёзиб қолдирган.

Шарифжон Махдумнинг маърифий оламида икки жиҳат яққол кўзга ташланади: биринчиси, унинг қаламига мансуб тарихий-адабий асарлар бўлса, иккинчиси, у ташкил этган бой кутубхона.

У тарихчи сифатида умумий тарих ва Бухоро тарихининг айрим масалалари бўйича бир неча асарлар таълиф этган. «Мунтахабу-т-таворих», «Тарихи мухтасар», «Усмонли турк ҳукмдорлари силсиласи», «Эрон тарихи», «Бухоронинг пайдо бўлиш тарихи», «Қабила ва уруғларнинг бўлиниши», «Ўзбек сулоаларидаги мансаб ва лавозимлар зикри», «Бухорода сув тақсимоли», «Рўзнома» ва бошқалар шулар жумласидандир.

Гарчи мазкур тарихий асарлар ўта илмийликка даъво қилмаса-да, лекин улар ўзига хос маърифий аҳамиятга эга. Буларнинг орасида «Ўзбек сулоаларида мансаб ва лавозимлар зикри», «Бухорода сув тақсимоли», «Рўзнома» каби асарлар Бухоронинг сўнгги феодал даври ижтимоий-иқтисодий ва маданий ҳаётини ўрганиш учун муҳим манба вазифасини ўтайди. Шунинг билан олиб, машҳур рус шарқшуноси А.А. Семенов XX асрнинг 20-йилларидаёқ, «Ўзбек сулоаларида мансаб ва лавозимлар зикри» номли асарни тадқиқ этишга киришган ва уни бошқа нусхалар билан солиштирган ҳолда 1927 йилда рус тилига таржима қилиб, чоп этган.

Ушбу сатрлар муаллифи ўз илмий изланишлари давомида Шарифжон Махдумнинг ЎзФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтида сақланаётган «Рўзнома» номли қўлёзма асари билан танишишга муваффақ бўлди. 260 varaқдан иборат бу қўлёзма асарда баён этилган воқеалар хронологиясига кўра, 1930 йилда ёзиб тугалланган. Олимларнинг маълумотига қараганда, асар Шарифжон Махдумнинг ўз қўли билан ёзилган, илмий тил билан айтганда, у автограф ҳисобланади. Асарда муаллифнинг таржимаи ҳоли, унга замондош бўлган баъзи шоирлар тўғрисида тазкиравий маълумотлардан ташқари, Бухоро хонлигининг XIX аср бошларидаги ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий аҳволи тўғрисида ҳам қимматли маълумотлар келтирилган. Жумладан, амир Абдулахаднинг ташаббуси билан Хутфар каналининг қазилиши ва бу тадбирнинг Бухоро сув таъминоти ривожидagi ўрни, Бухоро амирлиги ҳудудлари бўйлаб ўтган темир йўлнинг қурилиш тарихи, Бухородаги 1918 йил март воқеалари, 1921—1922 йиллардаги истиқлолчилик ҳаракати ва ҳоказолар асардан ўрин олган.

Шарифжон Махдумнинг тарихий асарларидан «Бухорои шарифнинг осори отиқалари ва қадимий бинолари тарихи» номли қўлёзма алоҳида қимматга эга. Унинг катта қисми Бухоро амирлигининг чор

Русияси томонидан босиб олиниш тарихига бағишланган. Шунингдек, Шарифжон Махдум ушбу асарда Аҳмад Дониш ва Мирза Сомий китобларида учрамайдиган маълумотларни ҳам қайд этган.

Тазкиранавислик соҳасида ҳам қалам тебратган Шарифжон Махдум «Тазкирату-ш-шуаро», «Тазкирату-л-хаттотин» каби асарлар ёзиб, замондош шоирлар ва хаттотлар тўғрисида ҳам муҳим маълумотлар қолдирган.

Шарифжон Махдум илмий-маърифий фаолиятининг иккинчи қирраси — китобсеварлик. Айни шу китобларга бўлган қизиқиш унга нодир қўлёзмалардан иборат бой кутубхона ташкил этишга имкон яратди. Агар кутубхонашунослик нуқтаи назаридан олиб қарасак, XIX асрнинг охири ва XX асрнинг бошларида Бухоро маърифатпарварларининг бирортасида Шарифжон Махдумнинг кутубхонасидек бой кутубхона бўлмаган. Унинг кутубхонасида сақланган ёзма ёдгорликларнинг энг қадимийси IX асрга оид бўлган. Фан оламида «Катга Лангар Қуръони» (Шахрисабз яқинидаги Катга Лангар қишлоғидан топилгани учун шундай аталади) номи билан машҳур ўта нодир Мусхаф нусхасининг бир варағи унинг кутубхонасида сақланган (ушбу варақ айни пайтда ЎзФА Шарқшунослик институтида сақланмоқда).

Шарифжон Махдум нодир қўлёзмаларни йиғувчи ва сақловчи сифатида навоийшунослик ва жомийшунослик ривожига ҳам катта ҳисса қўшган. Унинг бу хизматидан бутун нафақат ўзбекистонлик, балки хорижлик олимлар ҳам баҳраманд бўлишмоқда. «Мажмуаи мурсалот» ёки «Навоий альбому» деб юритиладиган мактублар тўплами Хожа Аҳрор, Абдурахмон Жомий, Алоуддин Аттор каби улуг сиймоларнинг Алишер Навоийга ёзган хатларидан иборат ва ягона қўлёзма нусхаси бизгача етиб келган. 594 мактубни ўз ичига олган бу нодир тўплам узоқ йиллар Шарифжон Махдум кутубхонасида сақланган эди. Таниқли ўзбек шарқшуноси А. Уринбоев ва америкалик шарқшунос олима Жоан Гросс-хоним бу қўлёзма устида тадқиқот ишларини олиб бордилар.

Шарифжон Махдум ўз кутубхонасидаги китобларнинг каталогини тузган. Бу эса ундан фойдаланишни истаган тадқиқотчилар учун жуда катта қўлайликлар яратган. Шарифжон Махдум кутубхонаси ҳозирги вақтда ЎзФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтида сақланмоқда.

Таассуфки, Шарифжон Махдумнинг илмий мероси, эълон этилган баъзи мақола ва ахборотларни ҳисобга олмаганда, ҳанузгача эътибордан четда қолмоқда. Шарқшунослик соҳасига белни маҳкам боғлаб кириб келаётган ёш олимлар бу маърифатпарварнинг илмий меросига жиддий муносабат билдиришади, деган умиддамиз.

Жалил ҲАЗРАТҚУЛОВ,
ЎзР ФА Шарқшунослик институти,
етакчи илмий ходим

ТАРИХЧИ АДИБНИНГ МАҲОРАТИ

Тарихий манбалардан маълумки, Султон Ҳусайн Бойқаро ва унинг катта ўғли Султон Бадиъуззамон Мирзо ўртасида баъзи сабабларга кўра, низо ва гина-қудрат ҳукм сурган.

Султон Ҳусайн Бойқаронинг ўн тўрт ўғли бўлиб, уларнинг каттаси Султон Бадиъуззамон эди. Унинг онаси бой-бадавлат туркман бийларидан бирининг қизи бўлиб, қайсар, ўжар, тили «қайтмас» бўлганлиги туфайли Ҳусайн Бойқаро уни талоқ қилади.

Қолаверса, Хадича Беги Оғонинг ҳийла ва найранги сабабли шахзода Мўмин Мирзонинг қатл этилиши ота-бола орасидаги усиз ҳам таранглашган алоқани ўзиб юборади. Лекин Хондамир ўз тарихий-адабий асарида подшоҳ Ҳусайн Бойқаро умрининг охириги лаҳзаларида тахтиравонда юришини қаламга олиб, унда ота-боланинг учрашув онларини ниҳоятда ихчам, аммо жуда таъсирли сатрларда баён этган. Отанинг фарзанди дилбандига «эҳтиёжи» ва боланинг отага «жавдираб» тикилиши лаҳзалари ҳар қандай қалбни титратмасдан иложи йўқ. Замонанинг зайли уларни шу куйга солган.

Қизиги шундаки, улуг мутафаккир, олим ва шоир Алишер Навоий ўз вақтида ота-болани яраштиришга кўп саъй-ҳаракат қилган. Бу ерда Хондамир у воқеаларни эслатмаса-да, аммо "... Амир Алишер манзилининг олдиндан яхшилик аломати сифатида Султон Бадиъуззамон Мирзога" қароргоҳ қилиб берилишини ёзиши, тарихдаги кўп воқеа-ҳодисаларни эсга солади. Бу эса, йирик тарихчи олимнинг моҳир ва санъаткор воқеанавис эканлигидан далолат беради.